

Fejezetek a schmalkaldeni háború történetéből¹

A schmalkaldeni háború a németországi történeti irodalomnak a mai napig kedvelt témája, annak ellenére, hogy mind a német, mind a nemzetközi érdeklődés homlokterében inkább a harmincéves háború áll. A magyar nyelvű szakirodalomban azonban ismereteim szerint néhány szórványos említéstől eltekintve gyakorlatilag Károlyi Árpád 1877-ben megjelent írása óta senki sem foglalkozott önálló tanulmányban azzal a háborúval, amely véget vetett a reformáció addig töretlennek tűnő diadalmenetének, megteremtve a lehetőséget a katolikus egyház közép-európai újjászerveződése számára,² és amely háborúban a Magyar Királyság területéről felállított haderő aktívan részt vett, kivívta a kortársak elismerését, és a győztesek oldalán foglalhatott helyet.³

A reformációt követően a schmalkaldeni háború volt az első, bizonyos mértékig nemzetközi, felekezeti háború Európában. A saját korában rendkívül nagy figyelmet kapott, a rengeteg aprónyomatvány, röpirat, korabeli újság (*Neue Zeitung*), helyi krónika éppúgy beszámolt róla, mint a résztvevők visszaemlékezéseikben vagy a korszak történetírói munkáikban.⁴ A történetbúvár munkáját jelentősen segíti, hogy újabban ezek a korabeli tudósítások a régebbi szakirodalommal együtt szinte mind szabadon hozzáférhetőek a világhálón található különböző adatbázisokban. Mindezek alapján az alábbiakban röviden összefoglalva főbb vonalaiban ismertetem a háború előzményeit, a történetét és az abban való magyar részvételt.

A schmalkaldeni szövetség

Az 1530 decembere és a következő év februárja során Schmalkaldenben kötött szövetség nem csupán a hit védelmét szolgálta, hanem arra mint a császár univerzális monarchiát megvalósítani kívánó törekvéseivel szembehelyezkedő német rendi politizálás megnyilvánulására is lehet tekinteni.⁵ A szövetségi szerződést öt

1 Jelen tanulmány átszerkesztett, bővített változata egy korábban megjelent írásomnak. Guitman, 2013. Köszönöm B. Szabó Jánosnak a tanulmány átdolgozásához adott hasznos észrevételeit.

2 Baumgarten, 1876. 81.

3 Károlyi, 1877.

4 A háború történetének forrásaihoz mind a mai napig alapvető Georg Voigt munkája: Voigt, 1874.

5 Rövid ideig ezért lehetett tagja a katolikus Bajorország is. Schorn-Schütte, 2000. 61.

fejedelem írta alá: a szász választó, a hesseni tartománygróf, a braunschweig-grubenhageni, a braunschweig-lüneburgi, az anhalt-bernburgi hercegek, valamint a két Mansfeld gróf és tizenegy város (Strassburg, Ulm, Memmingen, Reutlingen, Konstanz, Biberach, Lindau, Isny, Lübeck, Bremen, Magdeburg).⁶ Az aláírók kölcsönös segítségnyújtásra kötelezték magukat, a konfliktusok esetén a jogi, tárgyalásos utat részesítették előnyben, de a megelőző csapást sem zárták ki. 1535-ben és 1536-ban a szövetség tovább bővítette erejét, csatlakoztak hozzá többek között Frankfurt, Augsburg, Kempten, Hamburg, Hannover, Minden városok, valamint az anhalt-dessauai fejedelem, a württembergi és a pomerániai hercegek, 1537-ben pedig más urakkal együtt felvették Móríc szász herceget (Moritz von Sachsen, 1521–1553) is. A szövetség nemzetközi szinten a francia és angol udvarral is tárgyalt, de csak a dán királlyal született megegyezés.⁷ Egészen 1538-ig lendületesen bővült a szerveződés, utána azonban már csak szórványosan csatlakoztak hozzá.⁸

Az 1530-as években ugyan a szövetség a birodalmi politika meghatározó tényezőjévé vált, de sem politikai, sem vallási kérdésekben nem tudott teljesen egységes álláspontot megfogalmazni. Sem az ágostai hitvallás (1530), sem a wittenbergi konkordia (1536), sem a schmalkaldeni cikkelyek (1537) nem zárták le a belső vallási vitákat.⁹

Hesseni Fülöp tartománygróf (Philipp I. von Hessen, 1504–1567), a szövetség egyik vezetője 1541-ben titkos szerződést kötött Regensburgban V. Károllyal, ebben vállalta, hogy megakadályozza a szövetség további kiterjesztését, és támogatja a császár igényét Geldernre. A szakirodalom feltételezi, hogy az öntörvényű tartománygróf a nyilvánosságra jutott kettős házassága miatti számonkérést akarta elkerülni, ezért kényszerült egyfajta kétkulacsosságra.¹⁰

A szövetség gyenge pontjai megmutatkoztak az 1542-es és 1545-ös braunschweigi háborúban is, amelyet az utolsó katolikusként megmaradt északi tartományúr, II. Henrik braunschweigi herceg (Heinrich II. von Braunschweig-Lüneburg-Wolfenbüttel, 1489–1568) ellen vezettek.¹¹ A szász uralkodócsalád két ágának feje, a választófejedelemi rangot viselő és a schmalkaldeni szövetséget vezető János Frigyes (Johann Friedrich I., 1503–1554) és a szász herceg, Móríc között sem volt felhőtlen a viszony.¹² 1542-ben csak Hesseni Fülöp közvetítése akadályozta meg, hogy az unokatestvérek ellentéte fegyveres összetűzéssé fajuljon.¹³

6 Haug-Moritz-Schmidt, 1999. 221.

7 Haug-Moritz-Schmidt, 1999. 223.

8 Haug-Moritz-Schmidt, 1999. 222.

9 Wartenberg, 1988. 99.; Haug-Moritz-Schmidt, 1999. 226.

10 Haug-Moritz-Schmidt, 1999. 225.; Kohler, 2008. 368.

11 A szövetség 1542-ben elűzte országából Henrik herceget, majd amikor 1545-ben vissza kívánt térni, őt és fiait jogtalanul fogságba vetették. Mivel a herceg elleni katonai akcióval a szövetség több tagja eleve nem értett egyet, a császár joggal remélhette, hogy a schmalkaldeniak belső ellentéteit a saját javára fordíthatja. Haug-Moritz-Schmidt, 1999. 224.; Schmidt, 1969. 351.

12 A szász Wettin-ház birtokait II. Frigyes (1412–1464) választófejedelem két fia, Ernő (1441–1486) és Albert (1443–1500) osztotta fel egymás között a lipcsei szerződésben 1485-ben. A felosztást lásd a 2. térképen.

13 Wartenberg, 1988. 100.

A szövetséghez csatlakozó protestáns városok elitje között sem volt teljes az összhang a császár és a katolikus egyház elleni fellépés mikéntjéről. Az augsburgiak egyik képviselője, a protestáns Claudius Pius Peutinger 1545-ben a császár és a pápa elleni esetleges háború kapcsán fogalmazta meg aggályait. Véleménye szerint csak a békés út járható, mivel a török veszély leküzdéséhez a birodalom egységére van szükség, a belső békétlenség, rablások, pusztítások már eddig is sok kárral jártak, a háborút a többi birodalmi rend a városok javainak elvételére, kiváltóságainak csorbítására is felhasználná, az uralkodó kegyének elvesztéséből pedig szintúgy rengeteg kár származna. Találón fogalmazta meg, *ha nincs birodalom, akkor birodalmi város sincs többé*.¹⁴ A császárral természetesen úgy kell megállapodni, hogy közben a vallási kérdésekben kitanak az igazuk mellett, ugyanakkor Peutinger a szekularizációban is veszélyt látott, úgy vélte, jobb, ha a javak egyházi kézben maradnak, mint ha azok világi fejedelmek birtokába kerülnek.¹⁵

Peutinger még 1546 júniusában is a háború ellen volt, védekezve írta, hogy nem pápista, de meg kell fontolni, hogy kevés a szövetségeseik, a városi kormányzat alkalmatlan a hadviselésre, a polgárság a katonáskodásra.¹⁶ Különösen a délnémet városokra igaz, hogy a Habsburg-háztól való gazdasági függésük meglehetősen mérsékelte a császárral szembeni eltökéltségüket.

A gelderni trónviszály

A fentiek mellett az is erősítette Károly határozottságát a schmalkaldeni szövetséggel szemben, hogy a birodalom nyugati határvidékén eredményesen avatkozott be a harmadik gelderni trónviszályba és örökösödési háborúba (1538–1543).¹⁷ A háború tétje az volt, hogy megakadályozza a protestantizmussal rokonszenvező, franciabarát V. Vilmos herceg (1516–1592) kezében lévő jülich–kleve–bergi hercegségek egyesülését a gelderni hercegséggel.

Arnold gelderni herceg még 1472-ben Merész Károlynak (1433–1477) zálogosította el nyolcvanezer aranyguldenért országát, de a tartomány néhány év múlva, a burgundiai herceg bukását követően, 1477-től ismét önálló lett a franciák által is támogatott Egmond-házból való Károly (1467–1538) uralkodása alatt. Károly herceg 1528-ban megállapodott V. Károllyal (gorinchemi szerződés), hogy ha örökös nélkül hal meg, akkor a császár öröklje Geldernt. Miután Károly közvetlen örökös nélkül halt meg, többen is igényt tartottak a tartomány trónjára. Károly húga, Philippa (1467–1547) fiát, Lotaringiai II. Antal herceget (1489–1544) látta volna szívesen a tartomány élén. Károly a lotaringiai igényeket dinasztikus házassággal csillapította le, 1540-ben unokahúgát, a dán Krisztinát (1521–1590) összeházasította Antal fiával, Lotaringiai Ferencsel (1517–1545).¹⁸

14 „...denn ist kein Reich mehr, gibt es auch keine Reichsstädt mehr.” Roth, 1928. 241–243.

15 Roth, 1928. 244.

16 Roth, 1928. 245.

17 Heidrich, 1896. 109.

18 Heidrich, 1896. 12., 20–21., 34–35.

A jülich–kleve–bergi herceg, III. János (1490–1539) száz évvel korábbi rokonsági kapcsolatok révén került szóba mint potenciális örököse Geldernnek. A szelíd természetű János ugyanakkor a halálos ágyán Vilmos lelkére kötötte, hogy kerülje az összetűzést a császárral. Azonban a hercegség rendjei az ő, illetve fia igényét támogatták, aki így eleinte könnyedén átvehette a hercegség feletti uralmat. A hercegségek – amelyek magukban foglalták Vesztfália egy részét, az Alsó-Rajna vidékét és észak-németalföldi területeket – egy kézbe kerülése a birodalom nyugati határvidékén az erőviszonyokat a császári hatalom számára kedvezőtlenül változtatta meg. V. Vilmos a császárral szemben a francia királytól várt támogatást, az 1541-ben kötött házassági szerződésben I. Ferenc unokahúgát, Johannát ígérték neki. A reformációval rokonszenvező II. János, majd V. Vilmos a birodalom protestáns rendjeire is mint természetes szövetségesekre tekinthetett. Ennek jegyében házásították össze V. Vilmos nővérét, Sibylle-t (1512–1554) a szász választóval, János Frigyesselel még 1527-ben. A schmalkaldeni szövetséggel azonban a tárgyalások eredménytelenek maradtak, egyrészt mivel Vilmos sokáig halogatta, hogy nyíltan a reformáció mellé álljon, az alattvalói ugyanis jelentős részben katolikusok voltak, és kerülni akarta a velük való összeütközést. Másrészt V. Károlynak a hesseni Fülöppel kötött – fent már említett – megállapodása garantálta a szövetség hallgatólagos semlegességét.¹⁹

1542-ben vették át a diplomácia helyét a fegyveres hadmozdulatok, július 16-án V. Vilmos vezére, Maarten van Rossum megtámadta a Habsburg Mária (1505–1558) által kormányzott Németalföldet. Máriának hónapok kellettek, míg az ellentámadást el tudta indítani. 1543. március 24-én azonban a sittardi csatában az egyesült hercegségek seregét vezető Wilhelm Thumbshirntől²⁰ vereséget szenvedett.²¹ Vilmos viszont nem tudta kihasználni a győzelmet, a franciák nem küldték a remélt segítséget, és a birodalom protestáns rendjeitől sem számíthatott nyílt támogatásra. A magára maradt klevei herceget végül V. Károly közel ötvenezer fős zsoldosserege bírta rá a fegyverletételre. A bevehetetlennek vélt Dürent a császár csapatai annyira elpusztították, hogy amikor ennek híre ment, olyan riadalmat keltett V. Vilmos táborában, hogy kénytelen volt kapitulálni ezer főre csökkent seregével. Az 1543. szeptember 7-én megkötött venlói szerződésben Vilmos lemondott Geldernről, valamint kötelezte magát, hogy megőrzi katolikusnak az országát, szakít a franciákkal, és lemond az önálló külpolitikáról. A pápa 1545 őszén annullálta a francia Johannával kötött házasságát, új arája Ferdinánd lánya, Mária (1531–1581) lett, akivel 1546-ban Regensburgban kötött házasságot. V. Károlyt és Máriát is meglepte a gyors gelderni siker, a császár számára a néhány hétig tartó háború mintaként és egyúttal ösztönzésül is szolgált, hogy a következő lépésben a schmalkaldeni szövetségre kényszerítse rá akarátát, ha kell, akár háború révén.²²

19 Heidrich, 1896. 14., 20–21., 34–35., 39., 75.; Kohler, 2008. 368.

20 Distel, 1894. 166–167.

21 Heidrich, 1896. 85.; Brandi, 1964. 401.

22 Heidrich, 1896. 102–104., 107–110.; Brandi, 1964. 419.; Kohler, 2008. 368.

Előkészületek a háborúra

A klevei herceg hódolata birodalomszerte megnövelte a császár tekintélyét, ennek is köszönhető a speyeri birodalmi gyűlés (1544) sikere. Károly egyrészt megállapodott a dán királlyal, III. Keresztéllyel, hogy Dánia nem vesz részt a birodalmon belüli esetleges csatározásokban, másrészt a birodalmi rendeket is meg tudta győzni, hogy a franciák elleni háborúhoz egy hadsereget állítsanak ki. A franciák elleni gyors hadjáratot Károly a számára kedvezőnek tűnő crépyi békével még 1544-ben lezárhatta. A béke meudoni titkos záradéka biztosította a franciák támogatását egy összehívandó egyetemes zsinathoz, amitől a császár a hitszakadás megoldását remélte. Geldern megszerzése és Burgundiához csatolása mellett jelentős eredmény volt, hogy a háború kitörése előtt sikeresen megakadályozta, hogy a kölni érsek szekularizálja az egyházmegyéjét. A város katolikus lakosságára és a káptalanra támaszkodva lemondatták az érseket (Hermann von Wied, 1477–1552), így az egyik jelentős egyházfejedelemség megmaradhatott katolikusnak.²³

Miután diplomatái I. Szülejmánál 1545. november 15-én tizenöt évre szóló fegyvernyugvásban egyeztek meg, minden akadály elhárult Károly elől, hogy teljes figyelmét a birodalom belső ügyeinek szentelhesse, amelyek közül a vallásügy megoldása, a reformáció következtében fellépő hitszakadás megszüntetése tűnt számára a legsürgetőbb feladatnak.²⁴ Károly ugyan 1545-től tudatosan készült egy esetleges háborúra, de előnyben részesítette a vallási és politikai ellentétek tárgyalásos úton történő rendezését. Ezt szolgálta volna 1545-ben a wormszi birodalmi gyűlés, majd 1546-ban a regensburgi hitvita (január 27.–március 10.) és birodalmi gyűlés, és ennek a célnak a szolgálatába állította volna a Szentszék által Trient városába összehívott egyetemes zsinatot, amelyre azonban hiába kaptak meghívót a birodalom protestáns rendjei is, ők nem küldték el képviselőiket.

Károly motivációiról, terveiről részletesen beszámolt húgának, Máriának írt levelében (Regensburg, 1546. június 9.).²⁵ A tárgyalások sikertelensége és részben bojkottja miatt a császár úgy látta, hogy nem maradt más út előtte, mint hogy fegyverrel kényszerítse rá a protestáns rendekre az akaratát. V. Károlynak ahhoz, hogy eredményesen lépjen fel a birodalom vallási és politikai egységének megteremtése érdekében, szövetségeseket kellett keresnie spanyol, itáliai és németalföldi zsoldosokból álló csapatai mellé. A János Frigyes szász választófejedelem és Hesseni Fülöp tartománygróf által vezetett szövetség tíz év alatt minden fent említett gyengesége ellenére olyan lendületesen tudta növelni befolyását, hogy az 1540-es évekre szinte a birodalom teljes német nyelvterületét lefedte, egy leendő háborúban a legjelentősebb hercegségek, grófságok, városok egyaránt V. Károly ellen sorakoztak, sorakozhattak volna fel. A szövetség ereje olyan nyomasztónak tűnt, hogy az

23 Vogler, 1992. 399–400.; Brandi, 1964. 440.; Kohler, 2008. 374.

24 Kohler, 2008. 369–370.; Vogler, 1992. 399–400.; Schorn-Schütte, 2000. 641.

25 *Quellen zur Geschichte Karls V.*, 1990. 323–327. V. Károly politikai levelezésének jelentőségéről lásd: Rabe–Stratenwerth.

1538-ban Nürnbergben létrejött katolikus liga²⁶ több tagja (például Bajorország), valamint egy-két még katolikus város a protestánsok túlerejétől tartva inkább arra hajlott, hogy kerülje a konfliktust az evangélikus rendekkel.²⁷

Károly a legjelentősebb támogatást, sőt biztatást a háború megindításához a zsinatot összehívó pápától, III. Páltól kapta. Tizenkétezer gyalogos és ötszáz lovas zsoldos négy hónapra elegendő zsolddal, valamint további jelentős pénzüsszeg biztosítása közel egymillió dukát értékben kellően nagy segítséget jelentett.²⁸ Sikerült a bajor herceggel is megegyeznie: IV. Vilmos (Wilhelm von Bayern, 1493–1550) bár látszatsemlegességét meg akarta őrizni, mégis beleegyezett, hogy szükség esetén szállást, ellátmányt és hadianyagot biztosítson a császár csapatai számára. V. Károly öccsét, Ferdinánd magyar és cseh királyt, valamint Máriát, Németalföld helytartóját szintén megbízható szövetségeseinek táborában tudhatta.

A császári diplomácia arra is kísérletet tett, hogy a birodalom törékeny protestáns egységét valamiképpen szétzilálja. A fő vádpont a birodalmi béke megbontása volt, Károly a protestánsok elleni lépéseinél gondosan ügyelt arra, hogy ne lehessen a szemére vetni, hogy vallási okokból indít ellenük háborút. Az 1530-as évektől az egyes egyházi javak szekularizációját nem egyházi ügyként kezelte, hanem a birodalmi béke elleni támadásnak minősítette, és a birodalmi kamarai bíróság (*Reichskammersgericht*) illetékességébe utalta ezeket az ügyeket.²⁹

Már elkezdődött a csapatok mozgósítása, amikor 1546. június 20-án a császár kihirdette a birodalmi kiközösítést a schmalkaldeni szövetség két vezetője ellen. A dokumentumban nem a trienti zsinattól való távolmaradásra hivatkozott – korábban a háborús készülődést alattvalóinak engedetlenségével indokolta –, hanem a szövetség tagjai által a braunschweigi Henrik és családja ellen elkövetett hatalmaskodás volt a vád. A császár arra számított, hogy ezzel a jogi aktsal János Frigyes és Hesseni Fülöp oldaláról többeket elidegeníthet.³⁰ Így sikerült tárgyalások révén a protestáns tartományurak közül a saját oldalára állítania a brandenburgi őrgrófok közül Jánost (Markgraf Hans von Brandenburg-Küstrin, 1513–1571) és Albertet (Albrecht II. Alcibiades von Brandenburg-Kulmbach, 1522–1557), a braunschweigi herceget, Eriket (Erich II. von Braunschweig-Lüneburg, 1528–1584), valamint a háború szempontjából a legjelentősebbet, Móríc szász herceget.

26 A szövetség vezetője Matthias Held császári alkancellár lett, tagjai I. Ferdinánd, Vilmos bajor herceg, braunschweigi Henrik, a salzburgi érsek és a magdeburgi érsek. Vogler, 1992. 397.

27 Čuňiga, 1853. 1–2.

28 Schmidt–Westphal, 1999. 228.; *Quellen zur Geschichte Karls V.*, 1990. 323–327.; Kohler, 2008. 372. A császár és a pápa viszonya a háborút követően kifejezetten ellenségesé vált. Turba, 1892. XXIX.; Szántó, 1985. 59.

29 Haug–Moritz, 2014; Haug–Moritz–Schmidt, 1999. 225.; Kohler, 2008. 373.

30 *Quellen zur Geschichte Karls V.*, 1990. 324.; Winkelbauer, 2003. 368.

Duna menti menetelés

A háborús előkészületeket látva a harcokat végül a schmalkaldeni szövetség tagjai kezdték.³¹ A háború első szakasza kisebbrészt Tirolt, nagyobb részét a birodalom déli, Duna menti részeit érintette. A protestánsok fontos stratégiai célja volt, hogy Tirolt elfoglalják. A vállalkozástól, amelyről 1546. július 1-jén döntött az augsburgi városi tanács, azt remélték, hogy siker esetén meggátolja az észak–déli hadi úton az Itáliából indított csapatok megérkezését a császári táborba.³² A Sebastian Schertlin von Burtenbach (1496–1577) augsburgi kapitány, egykori császári zsoldosvezér és a Marzel Dietrich³³ ulmi kapitány vezetése alatt álló mintegy hétezer fős sereg július 10-én elfoglalta Ehrenberg várát, Tirol északi kapuját.³⁴ A támadók azzal indokolták a hadműveletet, hogy az átvonuló olasz–spanyol zsoldosoktól védik majd meg a helyeket, aztán kivonulnak. A támadás közvetlen fenyegetést jelentett I. Ferdinánd családtagjaira is, akik emiatt Innsbruckból menekülni kényszerültek. Augsburg és Ulm vezetői azonban egy-két napon belül visszarendelték kapitányaikát, mivel féltek, hogy a gyülekező császári csapatokkal szemben védtelenek maradnak. Schertlin engedelmesskedett, de az elfoglalt várban hagyta csapatainak jelentős részét Balthasar Fieger kapitánysága alatt.³⁵

Míg a szövetségnek aránylag gyorsan sikerült felállítania egyesült haderejét, Károly eleinte csak a schmalkaldeniek seregéhez képest kisebb létszámú kíséretére számíthatott. Hosszú hetekbe telt, míg az Itáliából, a magyarországi végvárakból, Csehországból és Németalföldről ígért és várt császári és pápai zsoldos csapatok megérkeztek. Károly sokáig úgy gondolta, hogy serege felkészületlen, majd a ki-egyenlített erőviszonyok miatt kerülte a nyílt összetűzést.³⁶ A halogató taktikában partnerére talált ellenfeleiben, akik miután elszalasztották a lehetőséget, hogy Regensburgban lepjék meg a gyülekező császáriakat, szintén nem merték rászánni magukat nagyobb ütközetre. A schmalkaldeniek július végére Donauwörthnél vonták össze csapataikat, a császári főszereg pedig csak augusztus közepére állt fel Landshutnál, de igazi mezei csatát nem vívtak, hanem egymás erejét próbálgatták, ide-oda vonulgattak, egymást kerülgették a szemben álló felek. Az első nagyobb

31 Károly és a pápa szövetségéről hamar értesültek, 1546 júniusában már ők is készültek a háborúra. János Frigyes tisztjei a tartományában Landsknechtek toborzásába kezdtek, a városokra külön adót vetettek ki. Herzog, 1845. 263.; Avila et Zunniga, 1550. 6r.; *Quellen zur Geschichte Karls V.*, 1990. 355.

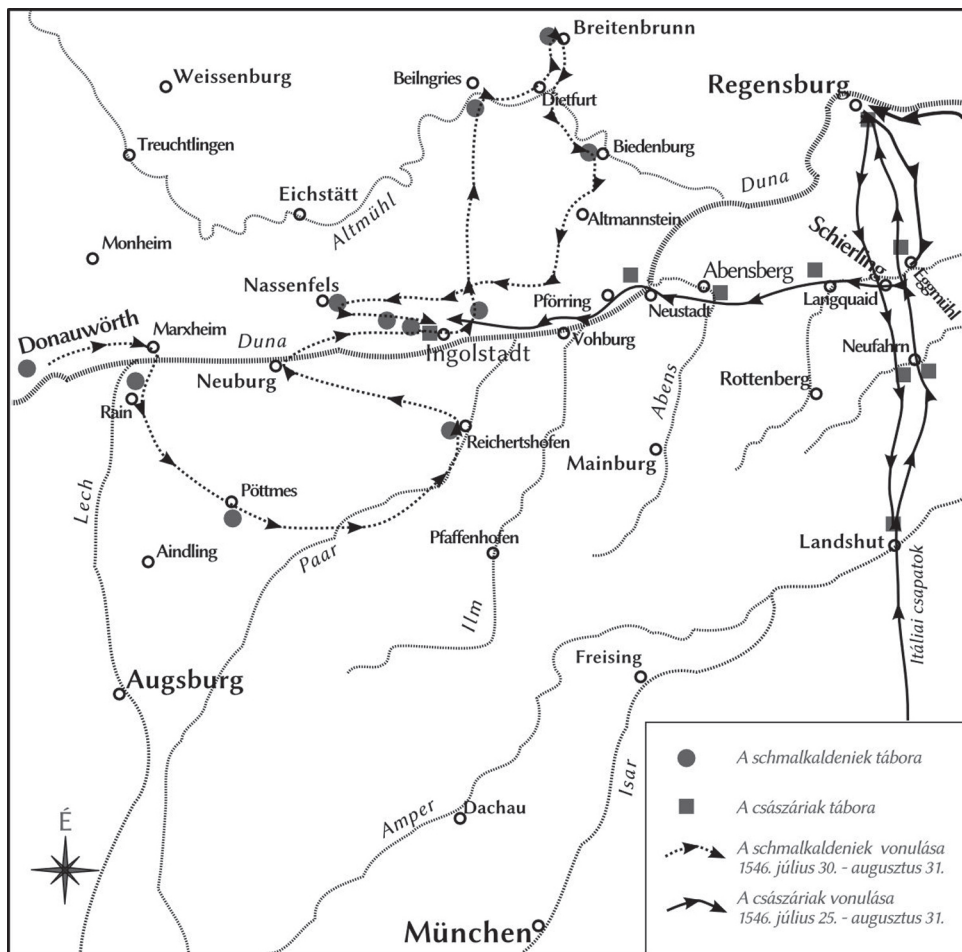
32 Ladurner, 1864. 171.

33 Marzel Dietrich később Habsburg-zsoldban Felső-Magyarországon teljesített szolgálatot. H. Németh, 1997. 171.

34 „Anno 1546 am 9. und 10. Julii hat der von Augspurg hauptman, Sebastian Schärtl, der von Ulm hauptman, Marzel Dietrich und Walthausen Füeger von Nörlingen mit etlichen tausent kriegsvolkh in namen des schmalkaltischen pundts eingenomen die stat Füessn und das gschloss und clausen Einberg genant, ain portn der grafschaft Tyrol.” Schweyger, 1867. 105.

35 Az erősséget a tiroliak majd szeptember 5-én, ötnapos ostromot követően tudták csak visszafoglalni a schmalkaldeniektől. Ladurner, 1864. 200., 203.; Schweyger, 1867. 106.

36 A velencei követ, Alvise Mocenigo (1507–1577) értesülései szerint a schmalkaldeniek lényegesen fegyelmezettebbek és jobban felszereltek voltak a császári hadaknál. Turba, 1892. XVIII–XIX., 40–43.

1. térkép. A schmalkaldeni háborúban szemben álló felek főeregeinek vonulása a Duna mentén.

A szerző munkája az alábbi térkép alapján: *Quellen zur Geschichte Karls V.*, 1990. 345.

csatára Ingolstadtnál kerülhetett volna sor, de augusztus végén itt is csupán szórványos csetepatétkban és ágyúzásokban merült ki az ütközet (1. térkép).³⁷

Az időhúzás mindkét fél számára kedvező stratégiának tűnhetett. Szeptember közepén a németalföldi csapatok toborzásával megbízott Büren gróf³⁸ tízezer katonával és a császári zsoldosoknak hozott pénzzel megérkezett az ingolstadti táborba, így az erőviszonyok a Duna mentén a császár számára pillanatnyilag kedvezőbbé váltak. A császár arra is számíthatott, hogy a schmalkaldeniek anyagilag

37 Kohler, 2008. 374.; Schmidt-Westphal, 1999. 229.

38 Maximilian von Egmont, Büren grófia (1500 körül–1548), 1540-től frízföldi helytartó, az aranyapjás rend tagja. Ősi németalföldi nemesi családból való, részt vett a franciák elleni hadjáratokban, a schmalkaldeni háborúban Alba herceg mellett a császári csapatok másik fővezére. A háborút követően betegségben hunyt el. Looz-Corswarem, 1959. 340.

már nem fogják sokáig bírni saját zsoldosaik eltartását. A hideg idő beköszöntével ugyanakkor a császári seregek a kifulladás jeleit mutatták, október közepén a császári táborban a kontinentális éghajlathoz nem szokott spanyol és itáliai zsoldosok között járvány tört ki, a sereg létszáma a betegségek, az ellátási nehézségek és a dezertálások miatt jelentősen csökkent.³⁹ A schmalkaldeni szövetség vezetői számára úgy tűnhetett, a pénzemésztő eredménytelen hadjárat elveszi a császár kedvét a háború folytatásától. Nem számítottak rá, hogy október végén sikerül egy új hadszínteret nyitni ellenük.

A huszárok színrelépése

1546. október 19-én Prágában Szász Móric aláírta azt a megállapodást, amely lehetővé tette, hogy Ferdinánd és a szász herceg együttes erővel támadást intézhessen János Frigyes országa ellen. Ezzel vehette kezdetét a háború második, szászországi szakasza.⁴⁰ A dunai összetett monarchia hadseregének főparancsnokául a gyengekezű Sebastian von Weitmühl (Šebestián Krabice z Veitmile, 1490 k.–1549) jelölték ki, a csehek parancsnoka Albrecht von Schlick volt, míg a magyarországi könnyűlovasokat Nyáry Ferenc vezette.⁴¹ A Salm Miklós gróf javaslatára toborzott magyar huszárok pontos létszámára vonatkozó források elmentmondásosak: Tinódi Sebestyén 1080 főt, Istvánffy Miklós 1150-et, Giovanni de Godoy és Christian Lehmann 1500-at, Luis de Ávila y Zúñiga 900-at említ. Nyáry Ferenc mellett több tekintélyes főúr csatlakozott kisebb-nagyobb egységgel a vállalkozáshoz (Nyáry Lőrinc, Bakics Péter, Zay Ferenc, Erdődy Péter, Pethő János, Horváth Bertók, Bornemissza Sebestyén és Gettei Ferenc). A hadjáratához csatlakozó huszárcsapatok magját, nagyobb részét (600–800 fő) minden bizonytalannal Ferdinánd udvari huszárai alkották.⁴²

A Szász Móric katonáival együtt összesen nem több mint nyolcezer gyalogost és négyezer lovas számláló sereg legütőképesebb erejét a Magyarországon toborzott, nagyobb részt magyar huszárok alkották.⁴³ Ennek oka egyrészt, hogy az akkor már, illetve még jelentős mértékben protestáns osztrák és csehországi területekről éppúgy, mint Móric szászországi birtokairól képtelenség volt a schmalkaldeni szövetség ellen harcolni akaró csapatokat nagyobb számban toborozni, másrészt a végvári harcokban edződött huszárok harcmodora teljesen ismeretlen és ijesztő

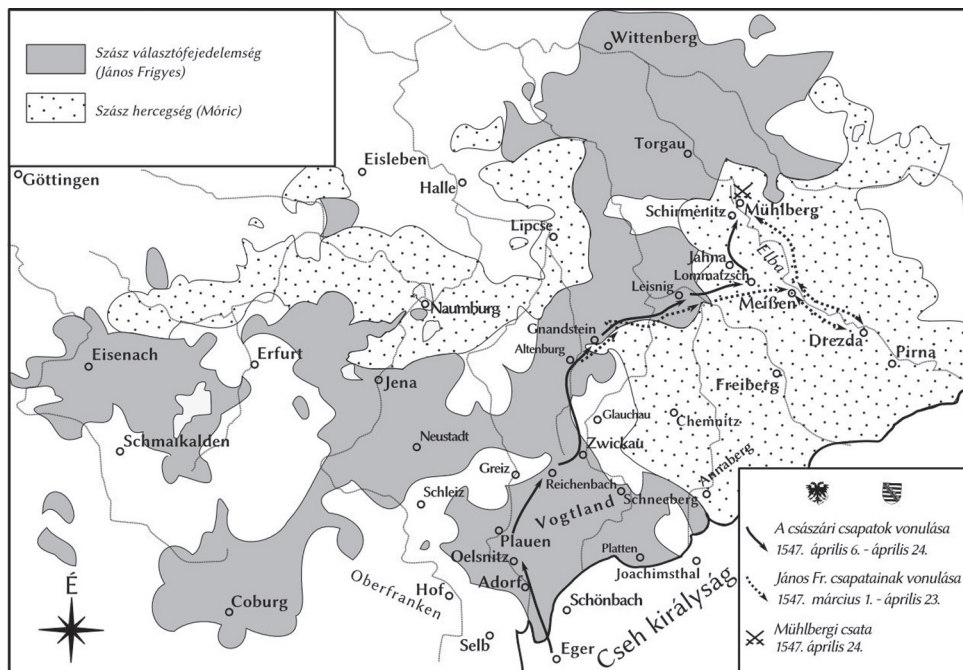
39 Vilmos bajor herceg már augusztus 17-én figyelmeztette Károlyt, hogy az élelmezéssel gond lehet, a hamarosan beálló hideg időjárás pedig az itáliai katonákat fogja jelentősen megviselni. 1546. október 24–26-án például ezerkétszáz olasz hagyta el önkényesen a tábor. Druffel, 1873. 13., 161., 182.; Kohler, 2008. 374.; Schmidt–Westphal, 1999. 229–230.; Turba, 1892. 77.

40 Az október 14-re datált egyezmény Móric számára biztosította a szász választói címet és az ezzel járó birtokokat. Sutter Fichtner, 1986. 156.; Turba, 1892. 62.

41 Károlyi, 1877. 647. Tinódi, 1984. 329–350.; Istvánffy, 2009. 116.

42 Tinódi, 1984. 336; Istvánffy, 2009. 116.; Ávila et Zunniga, 1550. 106r.; Godoi, 1548. 41r.; *Die Kriegschronik*, 2011. 18–21.; Károlyi, 1877. 848. Az udvari huszárokról: Pálffy, 2010. 109.; B. Szabó, 2010. 172–173.

43 Móric már július elején elkezdte a toborzást. *Die Kriegschronik*, 2011. 18.; Károlyi, 1877. 647.

2. térkép. A császári és János Frigyes hadseregeinek útvonala.

A szerző rajza az alábbi térkép felhasználásával: Karte der Leipziger Teilung von 1485. URL: [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Saxony_\(Division_of_Leipzig\)_-_DE.png](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Saxony_(Division_of_Leipzig)_-_DE.png)

volt az ellenség előtt.⁴⁴ A huszárok között is lehettek ugyan már protestánsok, de az ő esetükben az esetleges szolidaritást a hagyományos németgyűlölet és birodalomellenesség minden bizonnyal felülírta.

János Frigyes, bár hetekkel korábban értesült az előkészületekről, mégis gyakorlatilag védtelenül hagyta a tartományát, ezért Ferdinándék gyors sikerre számítottak.⁴⁵ A Csehországgal szomszédos szászországi Vogtland tartomány (2. térkép) védelmének megszervezésével megbízott Wolf von Gräfen Dorf már július folyamán elkezdte felkészíteni az invázióra a területet. Adorf városkánál sáncokat építettek, egy-kétezer fős véderőt állítottak fel.⁴⁶

44 A huszárok kinézetét több korabeli történetíró is leírja. Károlyi tanulmányában idézi az Avilánál és Girolamo Falletinél olvashatókat (Károlyi, 1877. 841–842.). A szász Christian Lehmann pedig ilyenek ábrázolja őket: „Darzue ubernahm er von Ferdinand 1500 Ungern oder Husseer, die ihrer rustung und grausamen Tyranny halber uberall gefurcht wurden, den sie hatten lange spieße, theils Bantzerhembe, theils Busigan und 3eckigte hämmer mit langen stielen, theils luchsheute umb, theils Tarschen untten breit, oben schmal, derer Spitzen ubern kopf naußgingen, wahren der länge nach gegen den leib gebogen und nach iedes adel gefarbt und gemahlt.” *Die Kriechschronik*, 2011. 18. A huszárság kialakulásáról, fejlődéséről, harcmódoráról bővebben számos képpel: B. Szabó, 2010.

45 Zwichem, 1877. 156–157.

46 Schreiben an einen guten Freundt von Plawen aus Hertzog Moritzen Kriegs Vorhaben belangendt. (Plawen, 1546. november 10.). Hortleder, 1645. 501.; Wild, 1938. 7–36.

A támadást október 23-án Joachimsthalból indították el, vér nélkül elfoglalták a kiürített két határ menti szász városkát: Platten (Horní Blatná) és Gottesgabe (Boží Dar) településeket.⁴⁷ A továbbiakban a vonuló hadak előtt az ellenség feldeírítése céljából huszárokból álló előőrsöt küldtek ki. A könnyűfegyverzetű magyar huszárok először csak az ellenség hílt helyét találták, üres sáncokkal és védművekkel, ezért tovább nyomultak előre egészen Adorfig. Számottevő ellenségre itt sem bukkantak, ezért egy lovasrohammal elfoglalták a kőfallal védett várost, majd miután a polgárságot Ferdinánd hűségére eskették, a környéket végigfosztogatva tértek vissza a fősereghez.⁴⁸

Gräfendorf a huszárok támadásának hírére az őrizetlenül hagyott Adorfhoz visszatérve elsáncolta magát, és úgy várta a csehek támadását.⁴⁹ A várt csehek helyett azonban november 1-jén Nyáry Ferenc vezette rohamra azt a huszárcsapatot, amelyik néhány nappal korábban a környéken portyázott. Az ütközetről maga Nyáry Ferenc tudósította az esztergomi érseket, Várdai Pált egy 1546. november 4-én Ólsnitzben kelt levelében.⁵⁰ A huszárok rohama ellen sem a sáncok, sem a lassan tüzelő lőfegyverek nem voltak hatásosak. A magyar lovasok kiűzték az ellenséget állásaiból, majd egy magaslatra kergették. A lovasok pusztítása félelmetes volt: az ellenség kétharmadát, vagyis több mint ezer embert lekaszaboltak, ötszázat foglyul ejtettek, míg közülük csupán két-három lovas veszett a csatatéren. Zsákmányul megszerezték a szász csapatok tűzfegyvereit, és magát a várost is immár másodszor kifosztották.⁵¹

Ferdinánd király titkárának a későbbi II. Fülöphöz intézett egyik levele megerősíti a Nyáry Ferenc által leírtakat: az ellenség közül ezerkétszázan maradtak a csatatéren, ötszázan pedig foglyul estek, s a nehézlovakból alig szabadult meg tíz, míg a csatában részt vett körülbelül háromszáz magyar huszár vesztesége három főnél kevesebb volt.⁵² Az ellenségnek okozott súlyos embervesztéseget, a már-már mézárálásnak tekinthető csatát a kor hadiszokásai magyarazzák, ami a huszárok dicsőségéből nem von le semmit. Ezt a fajta kegyetlenséget Németalföld a spanyolokkal vívott küzdelmeiben, Erdély a hosszú háborúban éppúgy átélte, mint később a harmincéves háború szemben álló felei.⁵³ Az, hogy Móric herceg a később-

47 *Die Kriegschronik*, 2011. 19.

48 Szász nézőpontból a fentebb már idézett ismeretlen levélíró számol be az eseményekről: „*da die Böhmen vnd die Hussern herein ins Landt gefallen, allda die Städte Adorff und Neukirchen an der Grentz beraubt, gebrandt vnd sampt vmblygenden Dörffern eingenommen.*” Hortleder, 1645. 501.; Károlyi, 1877. 649.

49 Az idegen nyelvű szakirodalom és a szépirodalom egy része valamilyen oknál fogva nem vesz tudomást a magyarok jelenlétéről, és ennek a hadjáratnak szinte minden hadmozdulatát a cseheknek tulajdonítja. Például: Sutter Fichter, 1986. 157.; szépirodalmi példa: Thomá, 1992.

50 A levél szövegét lásd: Károlyi, 1877. 853.

51 „*Da haben die Hussern das arme Fußvolck, welches sich mänlich zu wehren eingelassen, gar vmbbringt, vnd (Gott sey es geklagt) erbärmlich nieder gelegt.*” Hortleder, 1645. 501.; Károlyi, 1877. 650.

52 Károlyi, 1877. 651.

53 A protestáns Johannes Bugenhagen beszámolójában valamelyest kedvezőbb képet fest a magyarokról, amikor az őszi eseményekkel kapcsolatban azt írja, hogy Ferdinánd sok fosztogató huszárt küldött a vidékükre, akik azonban mégsem voltak olyan rosszak, mint a spanyolok. „*Ferdinandus hatta dazu gesandt viel Hussern, ein reuberisch volck wie die armen Leute in diesem Lande leider wol haben erfahren, aber nicht so gar böß, als die Spanier.*” Sőt később azt is megjegyzi, hogy a rablások egy részét közönséges német

biekben ragaszkodott hozzá, hogy a huszárok vele maradjanak, alátámasztja, hogy kegyetlenségük hírért tudatosan használta fel arra, hogy harc nélküli megadásra bírja az ellenséget.⁵⁴

A diadalmas ütközet után Ferdinánd és Móric serege tovább nyomult előre, és sorra hódoltatta meg a terület településeit. Adorf után a következő jelentősebb város Ölsnitz volt, ahol a polgárok először az ellenállás mellett döntöttek. A huszárok itt is felégették az elővárost, majd visszavonultak, Adorfot harmadszor is felprédálták. Amikor a fősereggel tértek vissza, Ölsnitz kész volt megadni magát, hogy a fosztogatóktól megmeneküljön.⁵⁵ Móric és Ferdinánd csapatai utolsó közös akciójukban november 8-án még elfoglalták a kapuit önként megnyitó Zwickaut.⁵⁶ Oly nagy volt a félelem a magyarországi huszároktól, hogy a legtöbb érintett település harc nélkül Móric mellé állt, csak nehogy rájuk küldjék a rettegett könnyűlovasságot. Az önkéntes megadásra egyébként a választófejedelem fiától is megkapták az engedélyt.⁵⁷

Ezt követően, míg Móric a rendelkezésére bocsátott huszárokkal és saját csapataival igyekezett további hódításokkal megszilárdítani helyzetét Szászországban,⁵⁸ Ferdinánd kíséretével visszahúzódott a Cseh Királyság területére. Erre több oka is lehetett, egyrészt elégtelennek vélte saját haderejét, hogy János Frigyes várható ellentámadását feltartóztatásák, másrészt a csehországi helyzet lázadással fenyegedett, harmadrészt szeretett felesége szülés előtt állt.

Az adorfi csata és a további vogtlandi győzelmek következményeiket tekintve bizonyultak igazán döntőnek. A Ferdinánd udvarában tartózkodó velencei követ, Lorenzo Contarini szerint három hőstett emelhető ki a schmalkaldeni háború hadakozásai közül: az első az adorfi győzelem és ezzel együtt a magyarok bátor

zsványok követték el, akik huszárnak adták ki magukat. „Das auch sich auffwurffen etliche böse schelme von den unsern, gaben sich aus für husern, schrecketen und plündertem die bawern in diesem Lande.” Bugenhagen, 1547. [25–26].

54 Zwichem, 1877. 173. I. Mátyás hasonlóan használta fel huszárjait ausztriai hódításaihoz. „Mivel mindenkit roppant félelem szállt meg, egyetlen napon tizennégy Bécs környékén fekvő, a várost koszorúként körülvevő község adta meg magát önként a királynak.” Bonfini idézi: B. Szabó, 2008. 458.; továbbá: B. Szabó, 2010. 153–159.

55 „Wiewol zuvor am Montag Omnium Sanctorum, haben die Feind Adorff wiederumb eingenommen, daselbe Städtlein erbärmlich geplündert, vnd Tyrannisch mit ihn vmbgangen. Nach Mittag sind sie herabgezogen, Olsnitz berennet, die Vorstatt angezündet. Soch weil sie gewust, daß viel Volcks noch hie gelegen, haben sie darvon gelassen, wieder zurück gezogen. Dienstag hernach sind die Feinde mit grosser Macht wiederkommen, Adorff zum drittenmal geplündert, deßgleichen die todten Körper im Felde.” Hortleder, 1645. 502.

56 Móric nem bízott a városiakban, ezért 1300 gyalogosból és 100 lovasból álló helyőrséget hagyott ott. Ferdinánd is hagyott ott saját megbízható tisztjei alatt katonákat. A helyőrség a krónikák szerint hónapokig terrorizálta a lakosságot, felégették és kirabolták a külvárost, malmokat, tizennyolc környező falut pusztítottak el. Amikor egy polgár kérdőre vonta az egyik tisztet a fosztogatások miatt, az gúnyosan így válaszolt: „Wir wollen euch gern selig machen, denn ihr lehret ja, dass das himmelreich der Armen sei.” *Die Kriegschronik*, 2011. 18–19.; Herzog, 1845. 271. Amikor a protestáns csapatok megszállták Annaberget, és sanyargatták a várost, Lehmann krónikája szerint hasonló párbeszéd zajlott le. Úgy tűnik, vándormotívumról van itt szó. *Die Kriegschronik*, 2011. 20.

57 Móric Zwickau városa elé terjesztett megadási feltételeit (1546. november 4.) közli Hortleder, 1645. 500. János Vilmos levele Weimarnak. Grimmenstein, 1546. november 27. Hortleder, 1645. 508. A választó fiának engedélye szerint csak Móricnak adhatták meg magukat. Herzog, 1845. 265.

58 Ezerkétszáz huszár, ötszáz nehézlovas és német gyalogosok maradtak Móricnál. Zwichem, 1877. 173.

tettei, amelyek után „mindenki meg van arról győződve, miszerint a német a magyarral vitézség dolgában nem mérkőzhetik”.⁵⁹

A sikeres betörés a választói Szászországban egyrészt újra önbizalmat adott a csüggedő V. Károlynak és seregének, másrészt végleg megosztotta a schmalkaldeni szövetség egységét. Míg Fülöp tartománygróf a schmalkaldeniek erejét együtt tartotta volna a császári hadak kifárasztására törekedve, János Frigyes a szász nemesekkel együtt minél előbb szűkebb hazájából kívánta kiűzni Móríc megszálló erőit. Heves vitákat követően végül a szász választó seregével észak felé indult, hogy birtokait védelmezze. A schmalkaldeni szövetség egysége végleg felbomlott. V. Károly felszólítására a dél-németországi területek sorra kapituláltak, olyan jelentős városok felett szerezte így vissza uralmát a császár, mint Ulm, Augsburg és Strassburg.⁶⁰ 1547 januárjában az első jelentős protestáns tartományúr, a württembergi herceg, Ulrich (1487–1550) is térdre borult Károly előtt (heilbronni szerződés).⁶¹

Bár Ferdinánd és Móríc is többször kérte a császárt, hogy jöjjön mihamarabb segítségükre, az év elején Károly, úgy tűnik, a nyilvánvaló sikerek ellenére elbizonytalanodott. 1547. január 9-én Ferdinándnak küldött levelében a további teendőket illetően kért tanácsokat: mi legyen a lázadókkal, tárgyaljon-e, hívjon-e össze birodalmi gyűlést, vagy folytassa a háborút, kötelezzen-e mindenkit a katolikus hitre.⁶² Habozásának oka lehetett, hogy a megszállt városokban őrséget hagyott, a pápa hadai pedig február elején eltávoztak, így megfogyatkozott seregével kockázatosnak ítélte, hogy északra vonuljon.⁶³

A 11–12 ezer fős haderővel hazatérő János Frigyes viszont december-január folyamán gond nélkül visszafoglalhatta tartományának jelentős részét. 1547 elejére, ellentámadásának sikere után csak a megerősített városok: Zwickau, Drezda, Lipcse és Pirna maradtak Móríc kezén, aki viszont rendületlenül fosztogatta tovább a választó birtokait.⁶⁴

59 *„Tre fazioni sono state fatte nella guerra di Sassonia; la prima sotto Adorf [...] quei trecento Ungari soli tagliorno a pezzi i due terzi di quei soldati con perpetua ignominia di quelle genti. E questa prova doveria parere ad ognuno tale, che si dovesse cominciare a credere, che non siano i Tedeschi tanto valorosi.”* Albèri, 1859. 419. Idézi: Károlyi, 1877. 652.

60 Schertlin, akinek Ferdinánd a tiroli betörés miatt nem akart semmilyen módon kegyelmet adni, január 27-én elmenekült Augsburgból, hogy megszülethessen a megegyezés a város és a császár között. Augsburgnak 150 ezer aranyforint büntetést kellett fizetnie, valamint katonákat kellett fogadnia beszállásolásra. Csak 1549-ben szabadult fel a büntető intézkedések alól. Hecker, 1874. 257–258.; Turba, 1892. 147.; Ferdinánd V. Károlynak írt levele (Prága, 1546. december 18.). *Quellen zur Geschichte Karls V.*, 1990. 336.

61 Ulrich herceg, amikor 1547. január 3-án megadta magát, a velencei követ szerint úgy nyilatkozott, hogy „ha az Isten a császárnak Németországban egy évben két nyarat adott, miért ne kelljen nekem azt tennem, amit a császár akar”. Turba, 1892. XX.

62 *Quellen zur Geschichte Karls V.*, 1990. 363–367.

63 1547. január 17-én ezer-ezerkétszáz lovasból, tízezer német és hatezer spanyol gyalogosból állt a hadereje. Turba, 1892. 200.; Druffel, 1853. 37.

64 Herzog, 1845. 233., 272. Otto von Neidegg és Andre Volkra Lipcseből, 1547. január 3-án jelentették Ferdinándnak, hogy a várost megerősítették, valamint Drezdát és Zwickaut is tartják, míg Móríc hétszáz türingiai lovasa a választó birtokait prédálja. Druffel, 1853. 33.

A mühlbergi csata

Károly végül március második felében mégis elindította hadait az északi hadjáratra, elkezdődött a háború harmadik, utolsó szakasza. A csehországi Eger városánál egyesült április elején Ferdinánd és Móríc seregével, hogy közös erővel vívják ki a végső győzelmet a tartományába visszahúzódó János Frigyes felett. Az egyesült sereg szemléljén a magyar huszárok is felvonultak a császár előtt, ennek kapcsán teszi azt az érdekes megjegyzést Avila, hogy a magyarok azért vannak jóban a spanyolokkal, mivel úgy tartják, hogy mindkét nép a szkíták leszármazottja. Sőt a magyarokat rendkívüli módon magasztaló Avila a későbbiekben azt is megjegyzi, hogy mivel a németekkel korábban sokat ellenségeskedtek hazánkfiai, ezért inkább spanyol hadijelvények alatt vonultak a csatába.⁶⁵ A hozzávetőlegesen 26 ezer főből álló sereg Eger felől indult tehát, részben az 1546. októberi hadjárat útvonalát követve Wittenberg irányába.⁶⁶ Nyáry Ferenc betegsége miatt kénytelen volt hazautazni, a huszárok feletti irányítást innentől Bakics Péter vette át.⁶⁷

Közben János Frigyes sikeres vezére, Wilhelm Thumbshirn eredményesen ostromolta Chemnitzet (április 3.), még a választó Meißent (április 5.), Großenhaimot (április 8.) és Freyberget (április 16.) foglalta el.⁶⁸ Amikor viszont János Frigyes értesült róla, hogy a császáriak egyesült serege megindult ellene, Drezda ostromát félbehagyva, csapatait három részre osztva, hátrálni kezdett maradék tízezernyi emberével, hogy jól védhető városaiban (Torgau, Wittenberg) sáncolja el magát.⁶⁹ Erősen reménykedett abban, hogy az általa felkelésre buzdított, lázadó cseh rendek a segítségére fognak majd sietni.⁷⁰

A két szemben álló erőt az Elba folyó választotta el egymástól. Miután egy nappal korábban a Meißen túlsó partján lévő állásaikat feladták, a választó április 24-én Mühlberg közelében táborozott le (3. térkép).⁷¹ A közeledő császári csapatok előőrseként, a reggeli ködös időt kihasználva, a huszárok egy része kilovagolt a folyó menté felderítésére.⁷² Ekkor döbbsent rá a két tábor arra, hogy milyen közel vannak egymáshoz. János Frigyes, aki éppen a vasárnapi istentiszteleten vett részt, eleinte úgy vélte, hogy Móríc általa alábecsült csapataival áll csak szemben, amikor azonban felismerte a valós veszélyt, felgyújtatta a hajóhidat, és vissza-

65 „Cum Hispanis arctam familiaritatem et necessitudinem contrahunt, quos communem secum a Scythis originem dicere praedicant.” „Hungari enim id in bello palmium obtinent, ut hostem in fugam conversum maiori quam caeterae nationes cupiditate et arte persequantur. Ii, dum procurrent, Hispaniam tesseram proclamarunt, quod Imperii nomen veteris odii stripe radicibus nondum evulsa, gentis illius auribus non multum applaudat.” Avila et Zunniga, 1550. 106v., 120v–121r.; Károlyi, 1877. 841.

66 Turba, 1892. 224.

67 Thallóczy, 1885. 21.

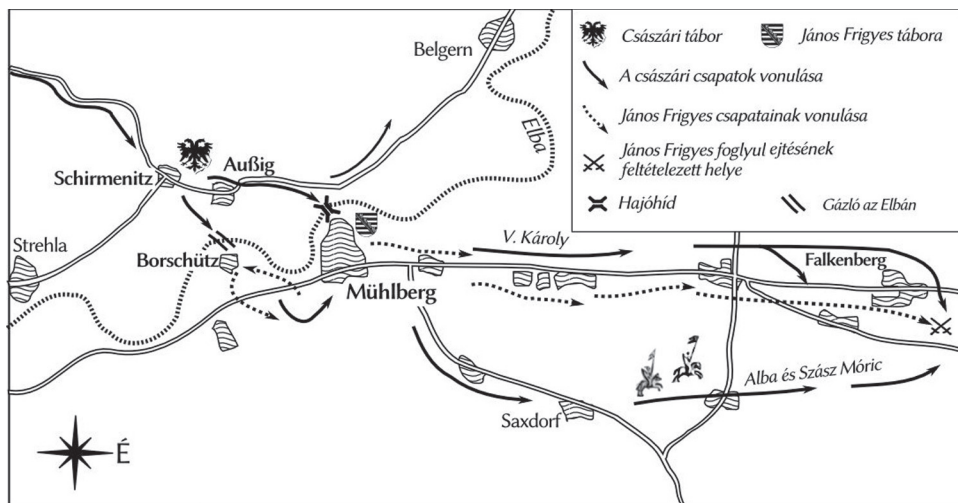
68 Distel, 1894. 166–167.; *Die Kriegschronik*, 2011. 20.

69 Herzog, 1845. 234.; Avila et Zunniga, 1550. 110v.

70 Wittenbergben jelentős készletek voltak felhalmozva. Bugenhagen, 1547. [7]. János Frigyes és a csehek együttműködéséről tanúskodik például az a levél, amelyet 1547. április 6-án küldött az alsó-lausitzi rendeknek. Neumann, 1848. 62–64.

71 Turba, 1892. 229.

72 Bertram, 1865. 59.

3. térkép. A mühlbergi csata, 1547. április 24.

A szerző munkája az alábbi térkép alapján: Gebuhr, 2011. 492.

vonulást rendelt el. A császár spanyoljai bátran, de hiábavalóan próbálták a tüzet megfékezni és átkelni a folyón, úgy tűnt, a szász választónak sikerül a menekülés.

Ekkor vezettek Alba herceghez, majd V. Károly elé egy mühlbergi polgárt, bizonyos Bartholomäus Strauchmann.⁷³ Strauchmann, miután János Frigyes emberei elkobozták két lovát, a másik kettőt mentve a folyó északi partján lévő Mühlbergből (a város egyébként Szász Móric birtoka volt) dél felé menekült éppen, amikor a huszárok kezére került. Amint a császár megtudta tőle a helyiek által jól ismert gázló helyét, rögtön támadást rendelt el. A gázlón, a mai Außig és Paußnitz falvak környékén, villámgyorsan ezer lovas vágatott át, akik részben az ellenség üldözésére indultak, részben biztosították a sereg további részeinek átkelését. A gázlónál és a részben lerombolt hajóhídnál egyszerre két helyen keltek át a császáriak.⁷⁴

Mühlberg helytörténeti krónikájának 19. századi összeállítója szerint az ellenséget üldöző spanyolokkal és németekkel együtt harcoló, vegyes huszárcsapat támadásának háromezer fő esett áldozatul, míg az üldözők vesztesége csupán ötven főt tett ki.⁷⁵ Az ellenség menekülő vezéreinek többsége fogságba esett, így járt a szász választó, János Frigyes is, akit egy pécsi magyar huszár, Luka József tartóztatott fel.⁷⁶ A protestánsok vezére vitézül ellenállt, a huszár több sebet is ejtett rajta. Közben több olasz és spanyol lovas is a helyszínre érkezett, de végül csak egy német lovagnak, Thilo von Throtának volt hajlandó megadni magát a büszke fejedelem. Az elfogott fővezér idősebb fia, ifj. János Frigyes (1529–1595) szerencsésebb volt, őt is egy huszár sebezte meg, de neki végül testvérével együtt sikerült

73 Bertram, 1865. 60.

74 Ferdinánd levele szerint, amelyet 1547. április 25-én írt a cseh főudvarmesternek, a magyar huszárok keltek át elsőként az Elbán: „unser Hussaren uber die Elbe gebracht”. Neumann, 1848. 71–72.

75 Bertram, 1865. 61. Istvánffy szintén ötvenfőnyi veszteséget említ: Istvánffy, 2009. 119.

76 Istvánffy, 2009. 118.

elszöknie Wittenbergbe.⁷⁷ Bár János Frigyes elfogását többen is maguknak tulajdonították, számos forrás – Istvánffy és Tinódi, továbbá egy I. Ferdinánd által kiállított irat – tanúsodik arról, hogy Luka József volt, aki az ellenség fővezéréért térdre kényeszerítette.⁷⁸

Károly császár tisztaban volt vele, hogy a magyarok kimagasló eredményeket értek el a háború során, döntő szerepük volt a győzelmeket megnyitó adorfi, majd a végső mühlbergi csatában is. Éppen ezért még a seregek szétszálása előtt aranyláncokkal jutalmazta meg a huszárok vezéreit és alvezéreit, a többieket pedig a zsoldon felül kisebb-nagyobb összegekkel. A távozók nevében Pethő János tartott beszédet magyar nyelven, amelyet Oláh Miklós, Ferdinánd kancellárja tolmácsolat a császárnak.⁷⁹

Néhány hét múlva az evangélikus Róma, Wittenberg harc nélkül megnyitotta kapuit a császár előtt, János Frigyes pedig május 19-én a wittenbergi kapitulációban kénytelen volt elismerni a vereséget.⁸⁰ A császár öröme a diadal miatt határtalan volt, és később, a hatalomról való lemondását követően is szívesen olvassatta Avilának a háború történetéről írt munkáját.⁸¹ A schmalkaldeni szövetség nem minden tagja tette le azonban a fegyvert. Magdeburg, Bréma továbbra is ellenállt, Thumbshirn pedig, aki csapataival március és április folyamán a cseh határ menti területeket szállta meg, május 23-án az északnémet városok segítségével győzelmet aratott Drakenborgnál Braunschweigi Erik felett.⁸² A császár környezetében erősen aggódtak, hogy mi lesz, ha a győztesek egyesülnek Hesseni Fülöppel, Ferdinánd ugyanis hazaindult a cseh lázadás leverésére, Móric pedig, miután megkapta a választófejedelemséget, megtagadta, hogy mostohaapja, Fülöp ellen fegyvert fogjon. A hesseni tartománygróf azonban a megadás mellett döntött, június 19-én Halléban meghódolt a császár előtt.⁸³

Protestáns prágai tavasz

A szervezkedő protestáns cseh rendek viszont „jó” időzítéssel akkor kapcsolódtak volna be aktívan a háborúba, amikor annak kimenetele gyakorlatilag már eldőlt. A csehek már a háború előkészítő szakaszában folyamatosan járultak követeléseikkel Ferdinándhoz. Nagy nehezen lehetett csak közülni a vogtlandi hadjáratához katonákat találni, azok sem akartak harcolni, Nyáry Ferenc tanácsára rövidesen haza is

77 Bertram, 1865. 62.

78 Hall város krónikája is a császári huszároknak tulajdonítja a választó foglyul ejtését. „Herzog Johann Friedrich ist des pericht worden und hat sich auf die flucht geben, aber übereilt worden von den kayserischen hussärm auff Locherhaidt.” Schweyger, 1867. 113.; Wenczel, 1855.

79 Avila et Zunniga, 1550. 135v.; Istvánffy, 2009. 119. Tinódi, 1984.

80 A város békés átadásának körülményeit protestáns nézőpontból Bugenhagen örökítette meg már idézett művében.

81 Károlyi, 1877. 643–644.

82 Turba, 1892. XXIV.; Wild, 1938. 122–123.

83 Turba, 1892. XXV.

bocsátották őket.⁸⁴ Hiába végeztetett ki az uralkodó decemberben egy engedetlen tartományi előljárót, 1547 januárjában ismét megtagadták Ferdinánd király parancsát további csapatok felállítására.⁸⁵

1547 februárjában az addigi dacos ellenállásból tevékeny rebellió lett, 15-én az elégedetlenek egy rendi konföderációt hoztak létre, amelynek célja a királlyal szembeni, akár katonai fellépés volt.⁸⁶ Bár Morvaország és Szilézia csekély mértékben vett csak részt a szervezkedésben, Csehországban akkora volt az elégedetlenség, hogy egy esetleges, a schmalkaldeniekől elszenvedett vereség hírére általános felkelést tört volna ki.⁸⁷ 1547. március 22. és április 25. között a király beleegyezése nélkül országgyűlésre gyűltek össze Prágában az elégedetlenkedők (kétezer nemes és lovag, valamint több királyi város követe). A rendek célja követeléseikkel a királyi hatalom lényeges gyengítése volt (57 törvénycikelyt fogadtak el ezzel kapcsolatban).⁸⁸

A mühlbergi diadal hírére azonban a csehek elszántsága jelentősen csökkent. Míg a többség megadta magát a hazatérő királynak, a fővárosnál gyülekező hadak megkísérelték az ellenállást, bezárták Prága kapuit a közeledő királyi csapatok előtt. Tinódi szerint a Bakics vezette huszárok, kiegészülve ezer morva katonával, indultak meg a felkelés leverésére, még egyszer nagy szolgálatot téve a királynak. A gyengén felfegyverzett felkelőket útközben vagy levágták, vagy megfutamították, majd a városhoz érve a folyón átgázolva bejutottak Prágába. Ezután már könnyű volt a csehek lázadását elfojtani.⁸⁹ A huszárok hatékonyságát növelte, hogy V. Károly komoly erőt képező segédcsapatot küldött Gian Giacomo Medici vezetésével a csehek elleni segítségül Ferdinándnak, aki így 1547. július 6-án bevonulhatott Prágába.⁹⁰

A király büntetésből súlyosan csorbította a felkelésben részt vett városok jogait és kiváltságait. Földjeiket és bányáikat elvesztették, fegyvereiket be kellett szolgáltatniuk, az eredetileg három évre kivetett söradót pedig örök időre meghosszabbították. A lázadás közvetlen haszna lett, hogy az azt támogató városok büntetéséből háborús költségeit fedezhette az udvar. A néhány, katolikusként megmaradt város viszont mentesült a büntető intézkedések hatálya alól.⁹¹

Bár a megtorlás során harmincöt nemes is elítéltek, végül csupán négy főt végeztek ki a lázadók közül 1547. augusztus 22-én. Szeptemberben a városok kiváltságainak egy részét visszaadta Ferdinánd, és a soron következő országgyűlésre is meghívta őket.⁹² A király elismertette a rendekkel örökös királyságát, uralkodói szuverenitását. Cseh helytartójának Tiroli Ferdinándot nevezte ki, aki hamar

84 Tinódi, 1984. 339.; Istvánffy, 2009. 116–117.

85 Sutter Fichter, 1986. 158. Neumann, 1848. 4.

86 Sutter Fichter, 1986. 158.

87 Neumann, 1848. 2.

88 *Die böhmischen Landtagsverhandlungen*, 1880. 150–160.; Winkelbauer, 2003. 83.; Sutter Fichter, 1986. 158.

89 Tinódi, 1984. 348–349.

90 Sutter Fichter, 1986. 158.; Avila et Zunniga, 1550. 134v.

91 Istvánffy, 2009. 123.; Winkelbauer, 2003. 84.; Neumann, 1848. 81.

92 Winkelbauer, 2003. 84.

népszerűsége tette szert, még az adóbevételek nyugodt körülmények között való emelkedését is el tudta érni.⁹³ A cseh helyzet konszolidálása a továbbiakban biztosította a török elleni védekezéshez nélkülözhetetlen anyagi forrást.

*

A magyar történeti emlékezet valamiért hajlamos mítoszokba temetkezve arra méltatlan személyeknek juttatni a dicsőség koszorúját, miközben teljesen elfelejti, mellőzi azokat a hősokeket, akikre méltán büszke lehetne. A 16. század harmincas–negyvenes éveiben, miközben a Magyar Királyság jelentős része már a török iga és a polgárháború terhétől szenvedett, addig a Lajtától nyugatra a reformációtól megosztott birodalmi rendeket az első nagy európai vallásháború foglalta le. Ebben a háborúban I. Ferdinánd hívására 1000–1500 főnyi magyarországi huszárcsapat vett részt. Adorfánál kivívták az első győzelmet a háború alatt, ami által út nyílt Vogtland meghódítására, kifosztására, és ezáltal a schmalkaldeni szövetség erejének megosztására. A nagyrészt magyarok által kivívott győzelem révén tudtak egyesülni a császári csapatok Eger városánál, és többszörös túlerőben tudtak megindulni a szétszóródott protestáns csapatok ellen. János Frigyes seregét végül Mühlbergnél verték szét, ahol a felderítő huszárok révén találták meg a gázlót, amelyen keresztül a hadsereg meg tudta közelíteni az ellenséges hadakat, mielőtt azok jól megerősített városokba vonulhattak volna vissza, és szintén egy huszár, nevezetesen Luka József volt az, aki elfogta és megebesítette János Frigyest, a szövetség fejét. A magyarok vitézsége és elrettentő híre a háború kimenetelét alapjaiban határozta meg. Hazafelé menet a „protestáns prágai tavaszba” ütköztek a csapatok, így itt is segítettek királyuknak levérni a felkelőket.

A schmalkaldeni háborúban való részvételnek fontos következményei voltak a Magyar Királyság számára is. A huszárság itt szerzett külhoni népszerűségének is köszönhetőek a Tiroli Ferdinánd főherceg és Szász Móric által tartott huszártornák,⁹⁴ ahol a rendező főúr személyes hírverése mellett a törökellenes propaganda is megjelent, a viadalok a törökverő hős mítoszának kialakítását is elősegítették, és ezzel együtt a Magyar Királyság mint a Habsburgok legfontosabb országa is előtérbe került.⁹⁵ Jelenlegi ismereteink szerint ezeken a tornákon tűnt fel először a magyarokat jelképező piros-fehér-zöld színösszeállítás tudatos használata állami reprezentációs szinten.⁹⁶ A huszárcapitányoknak emellett az udvari politikában is megmaradt a késő középkori szerepük, beépültek a bécsi udvarba, ezáltal valame-

93 Avila et Zunniga, 1550. 163.

94 Mindkét huszárrajongó nagyúr a magyarországi törökellenes harcokban is megtapasztalta a könnyűlovas harcmodor sajátosságait, előnyeit: Móric az 1542-es hadjáratban, Ferdinánd pedig Szigetvár és környéke 1556-os felmentésében.

95 Az udvari huszárok reprezentációs szerepéről: Pálffy, 2010. 341–342. A huszártornák szimbolikus és reprezentációs jelentőségével újabban Gulyás Borbála foglalkozott több tanulmányában: Gulyás, 2010; Gulyás, 2012.

96 A 16. század második felének huszártornáiról számos korabeli színes ábrázolás található az alábbi katalógusban: Auer–Seipel, 2005.

lyest ők is biztosították a Mohács előtti magyar királyi udvar folytonosságát az új központokban.⁹⁷

A schmalkaldeniek feletti győzelmet nem követte Szent Bertalan-éjszaka, V. Károly a háború előtt is a kiegyezésre és nem ellenségeinek fizikai megsemmisítésre törekedett. Bár a birodalom felekezeti, katolikus egységét nem sikerült visszaállítani,⁹⁸ a háborúban elért eredményeknek is köszönhetően újult erőre kapott a katolikus egyház Közép-Európában, és megerősödött I. Ferdinánd pozíciója, így le lehetett rakni az alapokat, amelyek lehetővé tették a török későbbi kiűzését.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

Albèri

1859 Relazione di Lorenzo Contarini Ritornato Ambasciatore da Ferdinando Re de' Romani l'Anno 1548. In: Albèri, Eugenio: *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato. I. I. Di clio*, Firenze, 1859. 369–469.

Avila et Zunniga

1550 Avila et Zunniga, Ludovicus ab: *Commentariorum de bello Germanico, à Carolo V. Caesare Maximo gesto, libri duo*. Antverpiae, 1550.

Bugenhagen

1547 Bugenhagen, Johannes: *Wie es vns zu Wittemberg in der Stadt gegangen ist in diesem vergangen Krieg*. Wittemberg, 1547.

Çuñiga

1853 Çuñiga, Luis de Avila y: *Geschichte des Schmalkaldischen Krieges. Mit Zusätzen und Erläuterungen*. Berlin, 1853.

Die böhmischen Landtagsverhandlungen

1880 *Die böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 an bis auf die Neuzeit, (1546–1557)*. Hrsg. von Königlich Böhmisches Landesarchiv. Prag, Bd. II. 1880.

Die Kriegschronik

2011 *Die Kriegschronik. Sachsen mit Erzgebirge nach dem Originale der „Deutschen Kriegschronik“ des Erzgebirgsschronisten Magister Christian Lehmanns*. Hrsg. v. Heidler, Hendrik. Norderstedt, 2011.³

Druffel

1873 Druffel, August von: *Briefe und Akten zur Geschichte des sechzehnten Jahrhunderts*. Bd. I. München, 1873.

Godoi

1548 Godoi, Giovanni de: *Comentari della guerra fatta nella Germania da Carlo Quinto imperadore... alla insegna di San Giorgio*. Vinegia, 1548.

97 Pálffy, 2003. 45–59.

98 Winkelbauer, 2003. 370.

Hecker

1874 Hecker, Paul: Die Korrespondenz der Stadt Augsburg mit Karl V. im Ausgang des schmalkaldischen Krieges. In: *Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg*, 1. (1874) 257–309.

Hortleder

1645 Hortleder, Friedrich: *Der Römischen Keyser- vnd Königlichen Maiestetē, ... Von Rechtmässigkeit, Anfang ... deß Teutschen Kriegs ... 2. Von Rechtmässigkeit, Anfang, Fort- und endlichen Außgang deß Teutschen Kriegs ...* Gota, 1645.

Istvánffy

2009 Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Sajtó alá rend.: Benits Péter. Bp., 2009.

Quellen zur Geschichte Karls V.

1990 *Quellen zur Geschichte Karls V. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit*. Bd. XV. Hrsg. v. Kohler, Alfred. Darmstadt, 1990.

Rabe–Stratenwerth

Rabe, Horst–Stratenwerth, Heide: *Die politische Korrespondenz Kaiser Karls V. und ihre wissenschaftliche Erschließung*. In: POLKA Web. URL: <http://karl-v.bsz-bw.de/>

Schweyger

1867 Franz Schweyger's *Chronik der Stadt Hall, 1303–1572*. Hrsg. v. Schönherr, David. Innsbruck, 1867. (Tirolische Geschichtsquellen, I.)

Tinódi

1984 Tinódi Lantos Sebestyén: Első Károl császár hada Saxóniába, ott kúrfirstnak megfogása 1546. In: Uő: *Krónika*. Bp., 1984.

Turba

1892 Turba, Gustav: *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe*. Hrsg. von der Historischen Commission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Bd. II. Wien, 1892.

Zwiche

1877 Zwiche, Viglius van: *Tagebuch des Schmalkaldischen Donaukrieges*. Hrsg. v. Druffel, August von. München, 1877.

2. Szakirodalom

Auer–Seipel

2005 Auer, Alfred–Seipel, Wilfried: *Wir sind Helden. Habsburgische Feste in der Renaissance: eine Ausstellung des Kunsthistorischen Museums Wien; Schloss Ambras, Innsbruck, 10. Juni – 31. Oktober 2005*. Wien, 2005.

B. Szabó

2008 B. Szabó János: Lehet-e helye rablóknak a nemzeti mitológiában? Megjegyzések az egykori huszár-vita margójára. In: *Hadtörténeti Közlemények*, 121. (2008) 2. sz. 455–461.

2010 B. Szabó János: *A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könnyűlovasságról*. Bp., 2010.

Baumgarten

1876 Baumgarten, Hermann: Zur Geschichte des Schmalkaldischen Krieges. In: *Historische Zeitschrift*, 36. (1876) 26–82.

Bertram

1865 Bertram, Carl Robert: *Chronik der Stadt und des Closters Mühlberg*. Torgau, 1865.

Brandi

1964 Brandi, Karl: *Kaiser Karl V. Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches*. München, 1964.⁷

Distel

1894 Distel, Theodor: Thumbshirn, Wilhelm. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 38. München, 1894. 166–167. URL: <http://www.deutsche-biographie.de>.

Gebuhr

2011 Gebuhr, Ralf: Mühlberg/Elbe. In: *Militärgeschichtliches Handbuch Brandenburg-Berlin*. Berlin, 2011. 490–493.

Guitman

2013 Guitman Barnabás: Az apokalipszis lovasai Szászországban, avagy a schmalkaldeni háború magyar vonatkozásairól. In: *Miles Christi évkönyv*. Szerk.: Pánczél Hegedűs János. Bp., 2013. 269–281.

Gulyás

2010 Gulyás Borbála: Huszárok Prágában és Innsbruckban, törökök Drezdában – huszár-tornák a 16. századi Európában. In: *Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai*. Szerk.: G. Etényi Nóra–Horn Ildikó. Bp., 2010. 273–290.

2012 Gulyás Borbála: A török elleni harc megjelenítése a Habsburgok udvari ünnepesein a 16. században. In: *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Szerk.: Ács Pál–Székely Júlia. Bp., 2012. 249–264.

H. Németh

1997. H. Németh István: Kassai katonák és polgárok a XVI. században (A hadsereg társadalmi és közigazgatási hatásai egy kereskedőváros életében). In: *Levéltári Közlemények*, 68. (1997) 1–2. sz. 143–197.

Haug-Moritz

2014 Haug-Moritz, Gabriele: A birodalom, a birodalmi államjog és a protestánsok. In: *Világtörténet*, 36. (2014) 2. sz. 191–202.

Haug-Moritz–Schmidt

1999 Haug-Moritz, Gabriele–Schmidt, Georg: Schmalkaldischer Bund. In: *Theologische Realenzyklopädie*. Bd. 30. Berlin–New York, 1999. 221–228.

Heidrich

1896 Heidrich, Paul: *Der geldrische Erbfolgestreit 1537–1543*. Kassel, 1896.

Herzog

1845 Herzog, Emil: *Chronik der Kreisstadt Zwickau. 2. Jahresgeschichte*. Zwickau, 1845.

Károlyi

1877 Károlyi Árpád: Magyar huszárok a schmalkaldi háborúban. In: *Századok*, 11. (1877) 7. sz. 642–654., 10. sz. 841–854.

Kohler

2008 Kohler, Alfred: *Expansion und Hegemonie. Internationale Beziehungen (1450–1559)*. Paderborn, 2008. (Handbuch der Geschichte der internationalen Beziehungen, 1.)

Ladurner

1864 Ladurner, P. Justinian: Der Einfall der Schmalkalden in Tirol im Jahre 1546. In: *Archiv für Geschichte und Altertumskunde Tirols*, 1. (1864) 149–291.

Looz-Corswarem

1959 Looz-Corswarem, Otto Graf von: Egmont, Maximilian von Büren und Leerdam. In: *Neue Deutsche Biographie*. Bd. 4. Berlin, 1959. 340–341. URL: <http://www.deutsche-biographie.de>.

Neumann

1848 Neumann, Theodor: *Beiträge zur Geschichte des Schmalkaldischen Krieges, der Böhmisches Empörung von 1547, sowie des Pönfalles der Oberlausitzischen Sechsstädte in demselben Jahre*. (Aus dem N. Lausitz. Magazin 1847 besonders abgedruckt.) Görlitz, 1848.

Pálffy

2003 Pálffy Géza: A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában. In: *Történelmi Szemle*, 45. (2003) 1–2. sz. 45–59.

2010 Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Bp., 2010. (História könyvtár. Monográfiák, 27.)

Roth

1928 Roth, Friedrich: Zur Lebensgeschichte des Augsburger Stadtadvokaten Dr. Claudius Pius Peutingen (1509–1552). Fortsetzung. In: *Archiv für Reformationsgeschichte*, 31. (1928) 162–255.

Schmidt–Westphal

1999 Schmidt, Georg–Westphal, Siegrid: Schmalkaldischer Krieg (1546–1547). In: *Theologische Realenzyklopädie*. Bd. 30. Berlin–New York, 1999. 228–231.

Schmidt

1969 Schmidt, Heinrich: Heinrich der Jüngere. In: *Neue Deutsche Biographie*. Bd. 8. Berlin, 1969. 351–352. URL: <http://www.deutsche-biographie.de>.

Schorn–Schütte

2000 Schorn–Schütte, Luise: *Karl V. Kaiser zwischen Mittelalter und Neuzeit*. München, 2000.

Sutter Fichtner

1986 Sutter Fichtner, Paula: *Ferdinand I. (1503–1564). Wider Türkennot und Glaubensspaltung*. Graz–Wien–Köln, 1986.

Szántó

1985 Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*. II. köt. Bp., 1985.

Thallóczy

1885 Thallóczy Lajos: *Csömöri báró Zay Ferencz 1505–1570*. Bp., 1885.

Thomä

1992 Thomä, Siegfried: *Der Schmalkaldische Krieg 1546/47 im Vogtland. Adorf unter der Geißel der Hussauer*. Aalen, 1992.

Vogler

1992 Vogler, Bernard: Die deutschen, schweizerischen und skandinavischen Gebiete. In: *Die Zeit der Konfessionen (1530–1620/30)*. Hrsg. v. Venard, Marc–Smolinsky, Heribert. Freiburg im Breisgau, 1992. (Die Geschichte des Christentums, 8.) 391–446.

Voigt

1874 Voigt, Georg: Die Geschichtsschreibung über den schmalkaldischen Krieg. In: *Abhandlungen der königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*. XVI. *Abhandlungen der philologisch-historischen Classe der königlich sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*. Bd. VI. Leipzig, 1874. 567–758.

Wartenberg

1988. Wartenberg, Günther: Johann Friedrich von Sachsen (1503–1554). In: *Theologische Realenzyklopädie*. Bd. 17. Berlin–New York, 1988. 99.

Wenczel

1855 Wenczel Gusztáv: Luka József, XVI. századi magyar vitéz. In: *Vasárnapi Újság*, 1855. április 22.

Wild

1938 Wild, Erich: Das Vogtland im Schmalkaldischen Kriege. In: *Mitteilungen des Vereins für Vogtländische Geschichte und Altertumskunde*, 41. (1938) 1–135.

Winkelbauer

2003 Winkelbauer, Thomas: *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter*. Bd. I. Wien, 2003.

BARNABÁS GUITMAN

CHAPTERS FROM THE HISTORY OF THE SCHMALKALDIC WAR

The paper summarizes the antecedents and the history of the Schmalkaldic War (1546–1547). In 1545–1546 Emperor Charles V considered that favourable circumstances made it possible for him to discipline the Protestant estates of his empire. The occupation of Geldern (1543), the peace reached with the French (1544) and the Turks (1545), considerable financial and military aid from the Pope as well as unsuccessful negotiations with the Protestants incited him to enforce denominational peace and political unity in the empire by arms. Between July and October 1546, along the Danube the opposing parties intended to exhaust each other. The attack by Ferdinand, King of Hungary and Bohemia and Maurice, Duke of Saxony in November 1546 in Saxony divided the unity of the Schmalkaldenic League. In April 1547 the united imperial troops took John Frederick, Elector of Saxony captive. Although the emperor could not restore religious unity, due to the successes of his army, the Reformation, spreading irresistibly until then, lost its momentum. It became possible for the Catholic Church to reorganize itself in Central Europe. The appeasement of the rebelling Bohemian estates, seeking alliance with John Frederick, stabilized Ferdinand's position in the Danubian Monarchy, who thus could devote significant financial sources to the defence against the Turks in the Hungarian Kingdom.